

RUSZAĆ (192) *vb impf*

a jasne.

inf ruszać (38). ◇ *praes 1 sg* ruszãm (9). ◇ *2 sg* ruszãsz (3). ◇ *3 sg* ruszã (51). ◇ *3 pl* ruszają (19). ◇ *praet 3 sg m* ruszãł (6). *f* ruszała (2). *n* ruszało (2). ◇ *3 pl m pers* ruszali (2). *subst* ruszały (2). ◇ *fut 2 pl m pers* będziecie ruszać (1). ◇ *imp 2 sg* ruszãj (14); -ãj (12), -(a)j (2). ◇ *3 sg* niech ruszã (7). ◇ *1 pl* ruszãjmy (1). ◇ *2 pl* ruszãjcie (1). ◇ *con 2 sg m* byś ruszãł (2). ◇ *3 sg m* by ruszãł (7). *f* by ruszała (2). *n* by ruszało (1). ◇ *3 pl subst* by ruszały (2). ◇ *impers praet* ruszãno (2); -ãno (1), -(a)no (1). ◇ *con* by ruszãno (1). ◇ *part praes act* ruszając (17).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

I. Transit. (186) :

1. Wprawiać w ruch, poruszać; movere *PolAnt, Modrz, Cn; motare* *Mącz, Cn* (29) : Moveo, Rufzam. *Mącz* 233d, [234]a.

ruszać kogo, co (3): *FalZioł* V 21c; á w ktorých [stworzeniach] też Pan Kryftus mieřka ile Bog/ ożywiãc ony Bořkã mocã řwoiã/ y w řywocie zãchowywiãc/ ruřziãc/ y bytnořć dãwiãc *RejPosWiecz*² 95; Będãc s tyłu Hãnnibãłowi/ kãzał drzewcy ziemię ruřzãc/ áby tym więćřzy proch poruřzał Rzymiãnom w oczy *BielSpr* 44; [*KsięgiSqdWiej 1543 nr 685*].

ruszać kim, czym (4): *FalZioł* V 22b; *GlabGad* C8v; Komornik mnimał by Niedźwiedzicã drzwiami ruřzãła *BielKron* 388v; *BielSpr* 44.

Zwroty: »nie ruszać ani na prawo ani na lewo« (1): [*Jan Ocieski, kanclerz koronny*] gdy od Krolã mowić powřtãnie/ [...] nieruřziãc řobã áni nã prawo/ áni nã lewo/ [...] gdy mowić pocznie/ řłowã z vřt iemu płynã *OrzRozm* Q4.

»sobã ruszać« = *ruszać się, wykonywać ruchy* [*szyk zmienny*] (5): á to mařz czynić do iedeⁿnařcie dni/ iedno nie wiele řobã ruřzãc/ y owřzem řkãkania řie chronić. *FalZioł* I 116d; *OrzRozm* Q4; pan Kriřtus/ ile Bog tylko/ nas y ine wřzytko řtworzenie řwoie/ mocã řwoiã Bořkã ożywiãc [...] raczy/ á dawa nam řobã ruřzãc/ y być *RejPosWiecz*² 91; *HistLan* B2v; Powiedano nã iednego dobrego cřłowiekã iř iechał drogã/ y vyrzał podle drogi chłopã dopirucřko obieřzonego/ [...] á on iefczze řobã ruřza/ y kãzał wnet řkoczyć řłudze że gi vciãł. *RejZwierc* 101.

»sobã ruszać« = *chwiać się* (1): Teř [*Wirgilius*] dzwonice iednã kamiennã vdziãłã, korařto iako řie dzwony chybały teř tam řobã ruřzãła. *Bielřyw* 123.

»ruszać (i) na tę i na owę stronę« (2): Zãię iefřli by řye przygodziło rodzenie iednã rekã: [...] [*baba*] wetkãwřzi w řywoth dziecię/ mã ruřzãc niewiãřã y na tę y na owę řtronę *FalZioł* V 22b, V 21c.

Szereg: »chwiać i ruszać« (1): A potym matkę onego [*rodzãcego się*] dzieciãcia chwiać j ruřzãc na tę, y na owę řtronę *FalZioł* V 21c.

Przen (3) :

Fraza: »natura [*kogo*] rusza« (1): Ale do prawdy mowiać: Nãturã ich [*synów Merkuriuszowych*] ruřza; Y do pielgrzymowãnia nałog ich przymuřza. A nãwięcey nãř Polřki narod *KlonWor* 52.

Zwrot: »ruszać mozgiem, rozumem« = *intensywnie myśleć* [*szyk zmienny*] (1:1): Zmyřłny złodźiey [...] Ruřza krzywym rozumem/ kłãma/ bredzi/ mata *KlonWor* 2, 36.

a. O częściach ciãła (11) :

ruszać co (3): Co pies rufza/ Ezop łpytał/ Ogon/ Mędrzec odpowiedział *BierEz* E2v, E2v [2 r.].

ruszać czego (po przeczeniu) (1): Siedział męczennik w ciężkich okowách/ do nogi drugiego [...] przypięty. To mu było na ciężey/ iłz gdy w puł nocy [...] modlitwy czynić miał/ iłz musiał onego towarzysza obudzić. [...] Przewo łzyię tylo do modlitwy podnośli/ á nogi nie rufzał [tj. *nie wstawał*] *SkarŻyw* 75.

ruszać czym (6): to [umiejętność ruszania uszami] widać v ludzi niektorich chocia rzadko, którzy też włzyna rufzaią. *GlabGad* B8v, B8v; Anná w łercu łwym thylko mowiła/ á tylkoż wárgámi rufzála *BibRadz* 1.Reg 1/13; [*behemot*, tj. *hipopotam*] Pręthko rufza ogonem łwoim *BibRadz* *Iob* 40/12; poczał pierwey czárnoksięftwem łwym dyabłow wzywác Symon: y do mar przyłtępuiać/ dał widzieć/ iákoby głowá rufzał on vmárły. *SkarŻyw* 600, 583.

Przen [czego (po przeczeniu) nad kim] (1) : Nieruffay tey Reky mocney Kazdemu Stworzeniu grozney Nademną Lichem Stworzeniem znayącz mie tem łpokorzeniem Sktorem tu łtoye przet tobá *RejKup* dd8.

b. Potrzásac (4) :

ruszać czym (1): Pyrgus [...], Nieyáki kubek/ álbo becherek w którym kołtkámi rufzáyá niłzi ye ná łtól [...] wyrzucáyá *Mącz* 334a.

Przen [czego] (3) :

Zwoty: »(d)zwonka ruszać« = *dotykać zagadnień drażliwych, zwykle narażając się komuś* (3): *RejRozpr* E4; *RejKup* Q; Ale ia tu ná ten czas dzwónká rufzác niechcę/ Wolę też łkuść z drugimi Gęś á łupić Owcę. *RejZwierc* 245v.

»na wsze strony ruszać« (1): Bo y prawdá gdy nietráfna Y tá nie zówždy miełtcá ma Kłádziełz ná łłowá pokrywkę [...] A ná włfe łtrony dzwónká ruffałz *RejRozpr* E4.

c. O ziemi: przewracać, przekopywać; przen [czego czym] (1) :

W porównaniu (1): Tákże też iáko rydlem/ rufzay przyrodzenia/ A dodáy mu ze cnoty/ wdzyęcznego nafienia. Niech ták płono nie leży *RejZwierc* 138v.

d. Mieszac (1) : nakładz tego korzenia w miód odłzymowany/ warz áżeby miód wyrwał/ ale małz częłtho rufzac aby ku rincze nieprzywrzało *FalZioł* I 105d.

2. Przemieszczać, przenosić w inne miejsce; movere *Modrz, Cn; dimovere* *Calep, Cn* [w tym: *co* (3), *kogo, co a. kogo, czego* (10)] (14) : ołtarz łpalił y s kołciámi kápláńłkami y fáłłzywych prorokow/ wyiáwłzy ie z grobow/ tylko tego Proroká w grobie nie rufzano/ ktory ty rzeczy krolowi Ieroboámowi ná ten czas przepowiedał *BielKron* 90v; [*BudBib* 4.Reg 23/18].

Zwrot: »z miejsca ruszać« [szyk zmienny] (4): Nie rufzay gránic z mieyfcá od łtárfłzych znáczonych *BielKom* C2; *RejWiz* 145v; lekarz rádził y prołł by krolá z mieyfcá nie ruffali. *BielKron* 403; *Dimoveo* – Odmijkám, zmieifca rifzám [!]. *Calep* 325b.

a. O ruchach wojsk związanych z taktyką prowadzenia bitew lub przemieszczaniem się oddziałów (5) : Iełli łtego mieyfcá [z tyłu szyku bojowego] nieprzyiáciele zeprzełz á zámiełzálz woylko ich/ bes pochyby wygrálz bitwy gdyć przydá ná pomoc twoi połłnicy álbo część woylká przedniego álbo tyłnego nie rufzáiac poysrszodká. *BielSpr* 20v, 17v.

Zwroty: »oboz, namioty ruszać« = *castra movere* *Modrz* [szyk zmienny] (2:1): *BielKron* 39v; Potym poprzecznymi drogami co dzień oboz rużając wodził [*hetmat Metellus*] *ModrzBaz* 112, 115.

»ruszać z miejsc« (1): namioty będyecie rużać z mieyc fwyh tym obyczáiem/ [*tu opis*] *BielKron* 39v.

3. Wypędzać, usuwać [kogo; w tym: skąd (2)] (3) : Bog [...] obiecował lud Izraélki/ do ziemie ich ze wżyftkich ziem zgromádzić/ y ony rozmnożyć [...] / á náwieki ich z niey nierużać. *CzechRozm* 116v; poeł do Iulianá z liftem przybieżał od Papieża: áby nieśmiał ługi Bożego z kłafztoru iego rużać. *SkarŻyw* 212.

Przen (1) : Niech nieprzychodzi ku mnie nogá pyżná/ á ręká niezbożnych niech mię nie ruża [*ne migrare faciat me*] *BudBib Ps* 35/12.

4. Dotykać; tangere *Mącz*, *Cn* (12) : Gdyby mu [sokołowi] fie złamała kość w nodze [...] / obwiąż że mu Aloe ciepło przilożywży/ á nie rużay tak przez dzień y przez noc. *FalZioł* IV 23b.

ruszać czego (po przeczeniu) (5): y rofkazał mu [*Bóg Adamowi*]/ podawłszy mu wżyftko pod moc/ áby iedno iednegoż drzewá nie rużał *RejPos* 83v, 100v, 337v; *RejZwierc* lv; *BielSpr* 38.

ruszać czego [funkcja supinum = do ruszania] (1): z łtępowál aniol boży na koždy rok/ ruffatz oného drzewa s ktorého woda taką motz brala/ iijż ktorykoli niemotzny [...] wftąpił w on ftáw/ byl zdrow *OpecŻyw* 58.

Przen (3) :

Zwroty: »ruszać [kogo] w sadno« = *sprawiać przykrość, trafiając w czuły punkt* (1): *Taxo* [...]. Dotykam/ też łzácuyę. *Metaph.* Karzę/ rużam kogo w łádno/ przycinam komu. *Mącz* 441d.

»ruszać [komu] sadna« = *atakować w najważniejszej kwestii, podważać to, co najistotniejsze w sprawie* (1): *Iugulum petere Metaphoricos*, Rużać komu łádna/ to yeft ktemu co fie rzeczy naibárziefy dotycze przícíerać/ przimufzać kogo. *Mącz* 177b.

»serca ruszać« = *głęboko się zastanawiać* (1): á iesli fie też nieuchylamy od łwey powinnołci/ niech to káždy z was łam w łobie vznawa fercá łwego rużáiąc. *KarnNap* A2.

a. *O puszczaniu krwi* [czego (po przeczeniu)] (1) : *Lipca* [= w lipcu] ni żyłki nie rużay/ A o Miod fie niepokułzay *SienLek* 43v.

b. *O zachowaniach seksualnych* [gdzie] (1) : [*mówi ojciec do córki:*] Przypáłz pod fie odzyenie fráłzliwego wężá/ By tám iny nie rużał nád włáfnego mężá. *BielKom* C6v.

[*Dla wielu użyć z negacją istnieje duża płynność granic między tym znacz. a znacz. 2. i 5., niekiedy też 6.; „nie ruszać” znaczy: ‘nie przenosić, nie dotykać, nie zabierać’; też ‘nie brać do ręki, nic z czymś nie robić.’*]

5. Zabierać z sobą [w tym: czego (14) – po przeczeniu (11)] (17) :

Szereg: »nie ruszać ani wynosić« (1): *Biás Filozoph*/ gdy oyczyzne nieprzyyaciele yego byli oblegli/ choć inłfy przed nieprzyiacyelmi vcyekáyąc máyetnołci wynosili/ on przed fie nic nye rużał áni wynosił *GliczKsiąż* H4.

a. *Przywłaszczając sobie; kraść; contrectare* *Vulg; attrectare, movere* *JanStat* (16) : *Procaces manus*, Płoché á wżeteczne ręce/ które y tego y owego rużáyą *Mącz* 324b; (*nagł*) *Ná Sklepy*. (–) Gdy tu wnidziełz nie rużay nic. [...] Kto tu krádnief káždy wił *RejZwierc* 237; Kołcielnych rzeczy zákazał rużać *Alaryk Krol StryjKron* 36.

ruszać skąd (2): Winá zboża nie rufzay/ z mey włafney łtodoły *BielSen* 6; zły duch [...] podwiódł Ewę, áby wzięła ze drzewá onego/ z ktorego było zákazano nie rufzać niczego. *ArtKanc* N11.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): bo oni to tylko zá słuszną Máią, nie rufzać, czego záchwycić nie mogą: Infze włyftko, drzeć, łzárpác, á ukryć *CiekPotr* C2.

W połączeniach szeregowych (4): *KrowObr* 83; Nie dotykaycie łię/ áni kofztuycie/ áni rufzaycie (*marg*) Nie dotykay łię, áni kofztuy, áni rufzay. (-) *WujNT Col* 2/21; A ci świádkowie onéy łtrony/ któréy łófy przypádlý/ wwiedźieniu gránic [...] zá przypádnieniem tych łólów nie máią łie dotykác/ áni rufzác/ álbo do łwéy części przywłáczác *SarnStat* 1072.

Zwrot: »nie ruszać cudzego, cudzych rzeczy« [*szyk zmienny*] (5:1): Idzi łię łkárzył ná Phálká iz [...] mu Pháلك wzięł miecz/ kaletę y trzy grołze [...]: My w thákowey rzeczy áby cudzego nikt nie rufzał/ łkázuiem Idzyemu dowod. *UstPraw* 13v; Se ab alieno abstinere, Nie rufzác cudzego. *Mqcz* 446d; Pan Bog nie kazał rufzác cudzego. *RejZwierc* 27v, 237, 239; żaden nie ma cudzych rzeczy rufzác [*nullus debet res alienas attrectare JanStat* 619] *SarnStat* 704.

6. Używać, stosować, posługiwać się [czego (po przeczeniu)] (6) :

a. O zasobach materialnych (5) : *GliczKsiąż* M2v; Aerarium sanctius. Skarb którego nie rufzayá/ wyyáwłzy w wielką potrzebę. *Mqcz* 5a; Skárby ktore oni zwáli łwíętyimi/ łz łie ich niegodziło rufzác/ iedno ná wielką gwałtowną potrzebę/ pobrał [*cesarz Juliusz*]. *StryjKron* 66; *Paprup* K2v; któрых [*pieniędzy*] Pífarz nie ma rufzác/ áż ná płácenie żołniérzóm/ gdy przydzie druga czwierć látá. *SarnStat* 363.

b. O abstraktach (1) : Nieruffáiąc iney łrogółci iedno tylko łámem łlownem łkarániem/ poddał ludzi rozmaite pod nogi náłłe *RejPs* 70v.

7. Uszkadzać, niszczyć; naruszać [w tym: czego (po przeczeniu) (8)] (9) : prawy buóg ij ijłty człowiek łwá bołką motzá/ nieruffáiątz zámku/ anij pieczęci grobowych/ włtál [...] z mártwych. *OpecŻyw* 163; Kołci tey riby łtlúczone, czíłcią działła, jzmazy [!] cíelełne zgładzaią miéłá nie rufzaiącz. *FalZioł* IV 39a; *Strum* N4v; Włtál pieczęci nieruffáiąc Ni kámieniá odwaláiąc. *MWilkHist* D, Dv; *CzechEp* 344.

ruszać w czym (1): á Groblá s kóńców góry álbo skąd inąd day łypác: w Stáwie álbo w Sadzawce nic nie rufzaiącz *Strum* O2.

W porównaniu (1): Iak łlońce łkla niekazij gdy promienie pułłczá/ tako bołkié rodzenijé panieńłwa nieruffá *OpecŻyw* 17v.

a. O prawie: naruszać, postępować niezgodnie z czymś (1) :

W przeciwstawieniu: »trzymać ... ruszać« (1): Artykuły pierwsze przez Krole Henryka y Stefana poprzysięzone wewszytkim moźnie trzymać y onych nieruszać *ActReg* 42.

8. Być przyczyną, wywoływać coś (71) :

a. O reakcjach emocjonalnych: poruszać, wzbudzać zainteresowanie; też wzruszać, wzburzać, trapić (67) :

a. O sytuacji, zdarzeniu itp., które wywołuje u kogoś reakcję; movere, tangere *Modrz, Cn; attingere Cn* [*w tym: kogo (A) (1), kogo (G a. A) (47)*] (48) : *RejPs* 123; Zephira narzeka ná Potyfara iz go ty przymowki nie rufzaią *RejJóz* H5v; władza kołcyelna yełł władza Kryłtułowá. A dla tego też y nanyełłuffnyeyłłe łpráwy ich nyemáwą ná ruffác izébyłmy zochotą nyeprzyymowáli/ [...] co oni

czynią. *KromRozm I* I3v; znaki gniewu pańskie⁸⁰ by nawiętłże: prętko nám łpamięci wychodzą i barzo nás niedlugo rufzaią *MurzHist* Bv; przeto mię nic nierufzá ani płacze/ I łtążeć nie może inaczyi być/ iedno žem ielt iednem z ludźi od Boga odrzuczonych *MurzHist* F4v, C4v, G, N; *DiarDop* 99; *BielKom* F4v; *GroicPorz* kk3v; *RejWiz* 56v, 154v, 163; Nie wchodź do domu płaczu ábyś tám płakał/ áni cię to niechay rufza [*neque condoleas eis*] *BibRadz Ier* 16/5; ábowiem gdy ci krolowie przereczeni [tj. *rzymscy kardynałowie*] wierne wyznawce słowa Bożego morduią y okruthnie nád nimi przewodzą/ gdy ich kto pyta iákim to duchem czynią/ odpowiadaią iż ie rufza miłość Kryśtułowá y kołciołá iego *BibRadz II* 141a *marg*; Ale nas to nikałká nie rufza piłmo: A czemu? *OrzQuin* Z2v, Y4, Y4v, Z4; nie ielt ten żaden ná łwiece/ áby łie tym łłufznie pochłubić mogł/ áby go thá márna pokufá [tj. *bogactwo*] nigdy rufzáć nie miála. *RejPos* 72; Acz rozne á rozne fráunki ná ten čás mułzą rufzáć káždego *RejPos* 355, 40, 61, 64v, 133v, 164v, 189, 320; *RejPosWiecz*³ 98; Przeto mi łie też tu W.W. zániechác niechciáło/ áby W.W. owłzem tá łławá więczy rufzáłá/ kthora łie iuż głośno o W.W. rozniolá. *RejZwierc* 119v; nic ich [rodziców] to nie rufza choć łłyłzą że łie wielu dobrym á łpokoinym ludzyom [dziatki ich] vprzykrzáiá *RejPosWstaw* [41⁴]; Aza cię nie rufzáiá złości/ łprołności/ łromoty/ y niełkończone nędze/ ktore zá woyná idą? *ModrzBaz* 107v, 28 [2 r.], 35, 81 [2 r.], 140v; *KochFr* 39; niewola łásiedzka nas nie rufza *OrzJan* 13; *KlonFlis* G4v; *KlonWor* 46; [A nawięczy łię więc temu włzytcy dźiwuią/ kogo pieniądze nie rufzáiá/ kogo nic niuwodzą *CiceroKosz* 104 (*Linde*)].

Ze zdaniem podmiotowym [w tym: iż (1), jeśli (1), zaimek względny (1)] (3): A nye wyele myę to ruffá co łwyegocá kácerze *KromRozm I* K; To cie też widzę rufzá/ iż łmierci rozłiczne Ták hániełnie morduią ty narody łliczne. *RejWiz* 86; Nłechże cie nic nie rufzá/ moy namilłzy bráćie/ Iełłiby co nie k myłli/ też przypáđło ná cię. *RejZwierc kt.*

Szeregi: »dolegáć i ruszáć« (1): takowe náłłe czeladzi niedostatki nas doliegaią y ruffaią, sthąd thełz niemałá łłkódę mame *ListRzeż w.* 16.

»ruszáć, dotykać« (1): Nic nas to [*obietnice Pańskie*] przedłię nie rufzá/ nic nas tho namłney nie dotyka *RejPos* 159v.

β. *O ludziach w stosunku do kogoś lub czegoś: urażać, znieważać, dokuczać, sprawiać przykrość [w tym: kogo, czego (3), kogo (A) (2), kogo, co a. kogo, czego (4)] (9) :* Wielkich łtanow nie ruffaymy Tym łie z dáłeká kłániaymy *RejRozpr* D2v; A włłedy ruffálz zuchwálych A ktemu łtanow niemálych Gracow/ myłliwcow/ piyánic Włłytki łobie tu małz zá nic *RejRozpr I*; Przyłzywałz łtátecłnym bramy/ Ruffáiác ich zacne łtany *BielKom* E3; *RejWiz* 111v; kthorych vrzędu pan Kryśtus nigdy niegánił/ y owłzem był iemu poddány/ y był od nich ołádzon: ná náukę/ ná obyčzáie ich wołáł/ ále vrzędu ich nierufzáł. *OrzList* f2; *OrzQuin* E2v; Więc złotey miáry/ vbołtwá bez wády/ Progow rufzáć łmie/ twa chęc łwymi iády? *GrabowSet* V3.

Zwrot: »ruszáć językiem, słowy« [*szuk zmienny*] (1:1): Włłytki łobie tu małz zá nic/ Vtrátniki/ białe głowy Ruffálz zuchwáłemi łłowy *RejRozpr I*; Swá włzetecłnołcią y niebá łięgáią/ Ięzykiem łtanu káždego rufzáiá *KochPs* 108.

γ. *O czyichś emocjach, które wpływają na jego reakcję [kogo (G a. A)] (10) :* Bo y twarz y połtáwá iáwnie okázuie/ Iż cie ten łtrách nie rufza co máłnie łwiát płuie. *RejWiz* 85; *RejPos* 4v, 320; niechay

nienawiść albo miłość/ nic ich nieruśza. *KuczbKat* 340; Affekty się mieszają/ boiaźń y fromotá: Ach gdyby gdzie do chroftá/ ruśza go ochotá. *KlonWor* 3.

W przeni (5) :

Frazy: »rusza sumnienie« [w tym: o co (1)] (4): Gdy patrzę na dzieciątko ruśza mię sumnienie *RejJóz* O2; Alie mnie już barzo tęśno Ba głównie ruślą [lege: rusza] sumnienie *RejKup* Bbv; *RejZwierz* 110; In religionem venit illi haec res, Ruśza go yego sumnienie o tę rzecz. *Mącz* 480d.

»nie ruszają zmysły [= emocje]« (1): Apathes – Niefraowliwi czy ktorich nieruśzają zmyslij. *Calep* 79b.

b. *O reakcjach fizycznych i fizjologicznych* (4) :

a. *Powodować dolegliwości, chorobę [kogo (G a. A)]* (1) : (*did*) Kosmus powieđa yśz muśzał pijcz czofs fałfywego (-) Wnethem ya pośznał yśz muśzał Pycz yakyśz trąnk czo go ruśłał [tj. *powodował rozwolnienie*] *RejKup* q2.

[*W przeni*: Proszę jako Pana a Dobrodzieja swego, byś mi W(asza) M(iłość) w tym pomoc raczył, co W(asza) M(iłość) prętko a łatwie uczynisz, gdy mi W(asza) M(iłość) kozuch posłać będziesz raczył. [...]] Pan Bog *solicitudinem crastinam interdixit*, wszakoż mnie już ś(więty) Bartłomi rusza [*prawdopodobnie: wywołuje jesienne przeziębienie*], a uchwaj Boże, bych u W(aszej) M(iłości), mego M(iłościwego) Pana wspomóżenia tego mieć nię miał *ListyPol* II 1549/347.]

β. *Pobudzać, skłaniać, aktywizować* (2) :

ruszać kogo (G a. A) (1): SWiećże miła Płáneto [tj. *Słońce*] [...]. A ruśzay tych ktorym twe/ promienie pánuią *RejZwierz* 130.

W przeni [czego] (1) : A ták káždy nałog/ káždy zwyczaj/ ruśza onego fercá opocznego/ iż ácz widzi ízczyrą prawdę/ ízczyrą náukę/ y radby się czáfem przykłonił k temu/ á což gdy ono ferce opoczne nie przypuści iey k łobie *RejPos* 65.

γ. *O popędzie płciowym u zwierząt* (1) :

Fraza: »[co (żywotne)] natura rusza« (1): Gdy ie [ryby] pocźnie natura ruszać albo pobudzać ku płodu: [...] thedy się trą w ciałnych mieśtczach *FalZioł* IV 29d.

9. *Dokuczać, sprawiać ból, dręczyć [w tym: kogo (G a. A)]* (5) (6) : á sťąpił nań [na Dawida] duch Páńki/ á od Saulá odstąpił á zły przyłtąpił/ ktory go ná czáfy ruśzał [*exagitabat eum Vulg* 1.Reg 16/14]. *BielKron* 65.

Przeni (1) :

W porównaniu (1): krewkość człowieczeństwa náłzego [...] chodzi po narodzie człowieczym/ á ruśza káżdego iáko wrzod *RejPos* 51.

a. *O dolegliwościach i chorobach: dolegać, nękać; infestare, invadere, tentare* Cn (4) : Ale dnia czwarthego po dniu onym złym/ kthorego ij gábáła [febra]/ záfie go ruśza/ przeto ią zową Czwartaczka. *SienLek* 139; Ruśza kogo Kánikułá [tj. *pomieszanie zmysłów*]/ á odrzeczna mowá: nie tą to wodą/ ále czém inśzym rozum mu kieruemy. *Oczko* 14.

ruszać co (1): tym [*mieszanie ziół i sadła*] pomázuy członki drzące/ ktoré trzęłáwicá ruśza. *SienLek* 142v.

Frazy: »[kogo] rusza przyrodzenie« = *ktoś ma rozwolnienie ze strachu* (1): powiedaią pewnie/ iże [...] Komu Wilk fład przefkoczy że fie zedrgnie każdy. Páchołek zá nim [za panem] iádąc/ miał rzadkie odzienie/ Y bez Wilká dawno go ruża przyrodzenie. *RejFig Cc4v*.

10. Zajmować się czymś; uwzględniać; tangere *Modrz* (8) :

ruszać kogo [= *czyje sprawy*], *czego* (po *przeczeniu*) (5): Zawzdy fwey flawy patrzą czudzey nie rużaią *RejFóz H*; Gdy tedy Księża ná Sądziech fwych nierużaią ftanu/ áni ofoby/ áni máiętności nálfzey/ vrzędnie nam opinie kácerfkie gánić będą *OrzRozm I*; Co iefliby ktorzi byli/ coby chcieli żeby te⁸⁰ [nauk] nierużano/ áby z odmiány nieurofło iákíe zámiefzanie: ci niechayby to v siebie pilnie vwázali/ iefli fię tego więcey máią bać/ [...] gdy wíela ludzi ofozne rozumy [...] z niedofátku potrzeb/ nífzczęią. *ModrzBaz 132v*; Widząc co czynią nálfzy/ ná fwych Seymiech wíelkich/ Poczną ále nie dotrą/ rużać rzeczy wízelkich *BielSjem 6*; *BielRozm 26*.

a. Omawiać, poruszać temat (3) :

ruszać czego (1): A ktorzy záś powiedaią áby to byłá rzecz niepotrzebna y niepożyteczna/ rużać záras thego fálfzu Antykryftowego [o *losie duszy po śmierci*]: bárzo się ná tym mylą. *GrzegŚm A3*.

ruszać o czym (1): A zową to *in Iure, Mentale peccatum*. Ale iednák y práwá Polfkie coś o tym rużaią y ftrofuią wyftępki táiemné *SarnStat 714*.

Zwrot: »kwestyją ruszać« (1): z tego mieyfca Quęftią rużaią, iefli fie godzi piędędzy dáwac ná imienié *SarnStat 1274*.

11. Odnosić się, dotyczyć [kogo (*G a. A*)] (1) : Téż z dobrého baczenia ná rzeczy potrzebne/ które nas rużaią [nos *moventibus JanStat 869*] y dla wtwiárdzenia pokoiu ninieyfzého/ Zamek y Miáfto Márienburg [...] [do *Korony należeć ma*] *SarnStat 1090*.

12. [Powoływać pod broń, mobilizować, zarządzać] pospolite ruszenie:

Zwrot: »ziemię ruszać«: A tak się nam owszeki zda, abyś teraz TM puściel po wszytki ziemi listy swe, aby beły pogotowiu ku ruszeniu, gdyby im TM wtórymi listy oznajmieł. Bo ile pod tak głódnym czasem, jako i sam TM piszesz nie chcemy koniecznie, abyś TM ziemię ruszać miał nie słyszac o pewnej potrzebie. *ListyZygmAug 1553/269.*]

13. praw. Zaskarżać, kwestionować orzeczenie sądu, apelować; movere *JanStat* [w tym: kogo (*A*) (1), kogo (*G a. A*) (7)] (8) : A powiát [tj. *szlachtę osiadłą w powiecie*] rużać trudno/ y musiáby Szláchtá nic inego nie czynić/ iedno co dzień wyiezdzać z domu/ á wywołáńce łápác *GórnRozm I2v*.

ruszać na co (3): *UstPraw C2*; Pánie Sędzia/ tego fkazania álbo Dekretu iáko niefpráwiedliwego y złośliwego zá práwo nie przymuię: ále cię rużam ná Wíecá Woiewodztwá wláfnego *SarnStat 807* [*idem*] 810; [*HerburtStat 502 (Linde)*].

Zwroty: »[o co] ruszać prawem« (1): Teftáment przed námi/ álbo przed którym práwem ziemfkim [...] vczyniony/ v fądu Duchowného nie będzie miał mieyfca/ ále może go [testatora] kto o to [o *testament*] rużać práwem Duchownym [*neque nomine illius potest quis conveniri, coram iudicio spirituali JanStat 238*]. *SarnStat 215*.

»sędzię ruszać« = *iudicem movere JanStat* (3): Ale áby kto Sędzięgo rużaiąc dla nieumieiętności obyczaiu rużenia/ który w téy mierze iefł/ zwykł bydź záchowan/ w rzeczy fwéy nie vpadł *SarnStat 807* [*idem 810, [HerburtStat]*], 561, 810; [*HerburtStat 502 (Linde)*].

Szereg: »ruszać i apelować« (1): Włzakże Sędzięgo łámęgo rułzáią, y appelluią, á nie Podłędká. *SarnStat* 561.

II. Intransit. (5) :

1. *Wyruszać, zaczynać przemieszczanie się (1)* : Subagito equum Rułzác na koniu/ bość. *Mącz* 6b.

2. *praw. Apelować, odwoływać się od wyroku sądu (4)* : *RejWiz* 123v; Ale teraz coś ieno trochę zmierzá ná łie ráciámi, á námięniwłzy niéco, ieno kłztałt nieiáki litigowánia pokażá, nie wyieđdżáią ná iáwią z árgumentámi: y owłzem *de Accefforiis* litiguiąc rádži rułzáią: áby łnadż przed czásem *de principali* rozpiéráiąc łie, z defenłiami łwémi łie nie odkrywáli. *SarnStat* 1299.

ruszać przeciwko czemu (1): *SarnStat* 841, [*HerburtStat* 74 (*Linde*)] *cf W* połączeniu szeregowym.

W połączeniu szeregowym (1): gránice kończyć y konác będą powinni [*komisarze*]/ [...] choćby Stárołtá náłz [...] przeciwko temu mówił/ áłbo rułzał y áppelował/ áłbo téż przy tym byđż niechciál [*Capitanei nostri ... contradictione, seu Motione et Appellatione, ac etiam absentia JanStat* 406]. *SarnStat* 841 [*idem*] [*HerburtStat* 74 (*Linde*)].

a. Złośl. (1) :

Zwrot: »ruszać do piekła« (1): A rułzác przed łię wolno by chciál y do pieklá/ A táka łpráwiedliwość chociayby łie włciékłá. Bo choć ledwe przed łmiercią kto łwego dożyłczé/ Przedłię łie go v Grodu pan dyabel nápiłczé. *RejZwierc* 244.

*** *Bez wystarczającego kontekstu (1)* : *Percello*, [...] Rułzam/ popędzam/ vderzam/ napadam/ przełtráłzam *Mącz* 290c.

Synonimy: **I.1.** *chwiać, kiwać*; **b.** *trząść*; **4.** *dotykać, dotykać się, macać, macać się*; **5.a.** *przywłaszcząć*; **7.** *niszczyć*; **8.a.** *pobudzać, poduszczać, ponukać, skłaniać, zapalać*; **10.a.** *omawiać*; **13.** *apelować*; **II.1.** *chodzić, iść, postępować, udawać się*; **2.** *apelować*.

Formacje współrdzenne cf RUSZYĆ.

Cf RUCHAĆ, RUSZAJĄCY, RUSZANIE, RUSZANY

ALKa, DDJ